

РЕЦЕНЗИЯ

от

Валентина Ангелова Драмалиева, доктор по философия, професор
в секция „Философия и етика“, катедра „Политическа икономика“, УНСС, София,
член на научно жури с Решение на ФС на ФФ на СУ, протокол № 1/08.10.2024
и Заповед на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ РД-38-606/21.10.2024

относно

дисертация за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“ по
професионално направление 2.3. Философия (Философия с преподаване на английски)

на тема:

**„Сигурност в несигурността: ценността на стоическата етика на добродетелите“
(*Certainty in Uncertainty: The Value of Stoic Virtue Ethics*)**

автор: **Мартин Смит** - редовен докторант по Философия с преподаване на английски
език, Философски факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Бях определена за рецензент на настоящата дисертация за „доктор“ на първото заседание на научното жури. Получих на електронната си поща следните материали на английски език, свързани със защитата: дисертация, автореферат, автобиография, списък на публикации, свързани с дисертацията, копия на три публикации, както и автореферат на български език. Посочените документи са отразени в рецензията, която изготвих, като се съобразих с обичайните критерии за оценка на докторска дисертация. Научен ръководител на докторанта Мартин Смит е доц. д-р Димка Гичева - Гочева, Софийски университет.

1. Кратки данни за автора

Мартин Смит е на 48 години и е от Великобритания, където е учил и получил първите степени на образованието си - средно образование по музикални технологии (1995, Carisbrooke High School), Бакалавър по акупунктура (2007, Kingston University), както и специализация за преподаване на английски за говорещи други езици (2001, Golders Green College). След това академичното му образование продължава и в България, като включва: Магистър по философия с обучение на английски език (2020, Софийски университет „Св. Климент Охридски“), а понастоящем - и докторантура по философия с преподаване на английски към същия университет. Резултат от последното обучение е представената за рецензиране дисертация.

От 1995 г. до сега Мартин Смит е работил, повечето като самонает, в областта на недвижимите имоти, туризма, преподаването на английски, уеб дизайн. От научния му ръководител се разбра, че в момента е парамедик в планинска хижа в Мексико.

Автобиографията дава твърде оскъдна информация за докторанта, но там той самият се представя като „целеустремен философ с фокус върху етиката“, който има за цел „да опрости сложни философски проблеми, използвайки класически и съвременни източници“.

2. Обща представа и формални критерии за дисертацията

Дисертацията е на английски език и съдържа 225 електронни страници, които имат следната структура: въведение (4с.), три глави (общо 132с.), заключение, като четвърта част (8с.), приложения (59с.), библиография (7с.). Цитираната литература съдържа около 150 (по мое броене) заглавия на английски. Бележките под линия са 565. Посоченият обем, структура и брой реферирани източници удовлетворяват формалните минимални критерии за докторска дисертация.

Следенето на текста обаче се затруднява заради несъвпадение и объркване на реалните електронни страници, номерираните страници и някаква трета номерация. Има разминаване също и при изписването на страниците в таблицата на съдържанието, която е в началото на дисертацията. Номерирането на отделните глави и части е неясно. Таблиците в Приложението са нечетими. Проявена е небрежност и в Библиографията – както при стила, така и при графичното подреждане на източниците.

Авторефератът на английски език е с обем от 61 електронни страници, а номерирането е до с.55. Авторефератът на български език съдържа съответно – 72 електронни страници, а номерирането е до с.68, като прави впечатление и това, че преводът не е много добър като точност и стил. Там са представени основни въпроси, свързани с дисертацията, правят се някои уточнения и обяснения накрая. Включени са също основните приноси на дисертацията – сведени да седем. Посочен е списък на подготвените, но все още неотпечатани публикации по темата на дисертацията – общо три, като всички са приети за печат и предстои да излязат в началото на 2025, съответно във *Философски алтернативи*, *Sofia Philosophical Review* и Издателство на ВТУ. Дублирането на библиографията от дисертацията допълнително претрупва автореферата и е излишно.

Публикациите по темата на дисертацията са задължителен формален критерий за цялостната оценка на докторанта и готовността му да защити дисертацията. Авторът е изпратил не само списък на своите предстоящи публикации, но и техни копия. Приложени са: *The Poetic and Scientific in the Educational Frame* (за научен сборник в

Издателство на ВТУ); *New Vision of Practical Wisdom* (за *Sofia Philosophical Review*); *Certainty in Uncertainty, The Value of Stoic Virtue Ethics* (за *Философски алтернативи*).

3. Тема на дисертацията

Темата е твърде предизвикателна и само на пръв поглед изглежда, че е традиционно свързана единствено с проблеми от историята на философията. Дисертацията изследва значимостта и приложението на стоическата етика на добродетелите в периоди на морална несигурност и социални сътресения. Предлага се дуалистична метафизична рамка, която контрастира с идеалите на Аристотел, и интегрира *доброто* и *злото* като важни компоненти на съществуването. Това прави темата актуална и подходяща за докторска дисертация.

Поставят се много дискуссионни въпроси, а заедно с това се подлагат на съмнение и интерпретират нетрадиционно някои установени и широко приети виждания, свързани с античните философи, а и не само с тях.

Заедно с това темата съответства на практически ориентираната житейска философия, която авторът споделя, интерпретира и прилага в своите професионални занимания, свързани с опазването на човешкото здраве и търсенето на решения. Това също помества изследването в рамките на етиката. Така още от заглавието дисертацията фактически поставя определени очаквания за търсенето на практическата мъдрост за справянето с упадъка в обществото.

4. Методология на дисертацията

Мартин Смит използва критически анализ като основен метод в дисертацията си. Той се свежда до идентифициране на ключови принципи, както и до предлагане на критика и синтез на различни философски възгледи. Крайните заключения обикновено се достигат чрез логическа дедукция. Тези методи целят изработването на нова етика на добродетелите, която да е съобразена със съвременните предизвикателства и да се изгражда върху реалистични и практически приложими принципи.

Подходът, който авторът декларира, че използва, е „първо-принципен“ – т.е. излиза се извън традиционните рамки, с цел анализ, базиран на реалността, а не на установени догми. Основната цел тук е да се тества съществуващият консенсус и да се потвърди приложимостта на различните теоретични тези в реални условия. Заедно с това този подход е еkleктичен, защото се използват елементи от различни философски школи и автори, като: Аристотел (кохерентна система, основана на метафизиката); Макиавели (натурализъм и прагматичен подход); Стоицизъм (лично

самоусъвършенстване и дихотомия на контрола); Хайдегер и Аренд (моралния контекст на тълпата).

Подходът, използван от Мартин Смит, съчетава критичния анализ със синтез от различни философски традиции и има за цел да изгради адаптивна етическа система, отговаряща на реалните условия и предизвикателства.

Смятам, че авторът трябва да отдели повече място в дисертацията, за да представи и обясни методите, които той самият използва.

5. Съдържание и структура на дисертацията

Съдържанието е структурирано традиционно за дисертация, а именно: въведение, три глави, заключение, приложения. Тази структура помага да се развие темата, като се изгради логично и смислено очакваното съдържание.

Въведението поставя основата на изследването, обяснява философската рамка и подхода.

Първата глава е озаглавена „Проблемът“ и разглежда причините за моралната несигурност като основен проблем за обществото в света. Заедно с това се изследва концепцията за колективното поведение и моралната пасивност и се обсъждат трудностите при въздействието върху колективното съзнание. Именно в този контекст се критикува идеалистичният подход в етиката.

Втората глава - „Към решение“ – залага на една „нова стара метафизика“ и предлага дуалистична рамка, която включва както *доброто*, така и *злото*. Тук именно се търси как *добродетелта* може да бъде мотивиращ фактор - т.е. тя е нещо като своя собствена награда. В този контекст се представя стоическата идея за контрол над вътрешните и външните фактори, като „дихотомия на контрола“. Към възможните решения се отнася също и разбирането за една „практическа мъдрост“, която визира етиката, която трябва да бъде адаптивна и основана на реалността.

Третата глава - „Дискусия“ – изследва метафизичните и теологичните основи на етиката и представя различни гледни точки за *доброто* и *Бог*. Заедно с това се търсят ползите от реализма, като се акцентира върху реалистичния подход в етиката. От своя страна, анализът на *добродетелите* неминуемо отделя специално място на сравняването им в различни философски перспективи.

Заклчението (неясно защо означено като част IV) прави обобщение на достигнатите изводи и подчертава основните приноси на изследването. Същевременно приносите се представят дискуссионно и се описва с какво дисертацията допринася за

философията и етиката, като се посочват и някои ограничения. Специално внимание са отделя на бъдещите изследвания на автора, като се посочват области за такива изследвания.

Приложение(то е специално обособена част, която има особен статут и важност за цялата дисертация. Там се прави подробен анализ на концепциите на Аристотел, Макиавели и други философи.

Прегледът на **Библиографията** накрая затвърждава впечатленията за автора като един философ-практик, търсещ нетрадиционни решения в натрупаната мъдрост през многовековното съществуване на етическите теории.

Дисертацията е структурирана така, че всяка част е обособена и може да бъде разгледана самостоятелно или като част от цялостната теза. Има прозрачност и яснота, която позволява на читателя самостоятелно да оценява представените аргументи.

Заслужава да се обърне специално внимание на *етическата рамка*, в която авторът помества анализа. (1) Той преосмисля класическата етика, за да се опита да реши съвременните предизвикателства. (2) Той сочи практическата мъдрост и стоическата дихотомия на контрола като средство за справяне със социалния упадък. (3) Заедно с това той предлага *оригинален анализ на злото*: визира *доброто* и *злото* като взаимно зависими сили; защитава тезата, че не самото *зло*, а взаимодействието на човека със *злото*, е основният етически проблем. (4) Специален интерес заслужава неговата *критика на колективното поведение*. Той разширява възгледа на Хайдегер за тълпата, като избягваща реалността и моралната отговорност и изследва как колективното отрицание и зависимостта от организиращи сили позволяват морални изкривявания и социални вреди. (5) Той обвързва етиката на добродетелите и реализма: предлага реалистичен подход към етиката на добродетелите, като дава приоритет върху съответствието с реалността, вместо върху идеализма; визира етика, основана на онтологични истини, която избягва зависимостта от абстрактни идеали, откъснати от житейския опит.

6. Приноси на дисертацията

В края на дисертацията както и в *Автореферата* (с.48) авторът е посочил самооценка за приносите, като е систематизирал седем основни приносни момента, които са свързани с понятия, автори и подходи, на които е обърнал специално внимание или е интерпретирал по свой собствен начин. Тези приноси обаче не са идентично формулирани и посочени на двете места, което води до объркване.

Към самооценката на автора, която приемам по принцип, а не в детайлите, ще добавя и други позитиви на дисертацията, а именно:

- 1) Подчертано ориентирана към практиката: практическото прилагане на анализите и изводите е приоритет.
- 2) Стремеж към посочване и дефиниране на проблемите, както и към намиране на нестандартни решения.
- 3) Нов прочит, тълкуване и осъвременяване на класическите философски понятия, теми, проблеми и противоречия.
- 4) Предизвиква интереса на различни по своето място, професия и интереси хора в съвременното болно и проблемно общество.

Постиженията показват възможностите на автора като философски анализатор и голямото му желание да стимулира и обогати приложната етика в наше време.

7. Слаби страни и препоръки

Желанието да се намерят бързи решения на острите проблеми понякога предизвиква повишен ентузиазъм, който не винаги е обоснован. Забелязвам също известна хаотичност и разпиляност при избора на автори, утвърдени понятия и теми за анализ. По-голяма философска задълбоченост и конструктивност също биха били предимство като рационален контрапункт на голямото желание да се помогне.

Дисертацията, както и авторефератът се нуждаят от цялостна редакция. Авторефератът на български се нуждае и от по-добър езиков превод.

Смятам, че номерирането на отделните глави, включително и заключението, като части (от 1 до 4) също е обърквашо и изисква по-голяма прецизност и яснота. Препоръчвам също да се уеднаквят страниците, както и да се унифицира цитирането на източниците в библиографията и в текста на дисертацията. Таблиците са нечетими и разбъркани, което е жалко, защото не могат да се ползват по предназначение и мисълта на автора остава загубена и неразбрана.

Целият текст изглежда някак в насипно състояние, което за мен е необяснимо, защото текстообработката напоследък е с големи възможности и много лесна за всеки автор. Тези слабости са лесни за отстраняване и се надявам, че докторантът ще ги вземе пред вид при следващата си работа.

Все пак, не забелязвам сериозни слабости на дисертацията, които да попречат тя да бъде защитена.

8. Въпроси към кандидата за докторска степен

Дисертацията поражда много размишления и въпроси за всеки мислещ човек, който е изправен пред предизвикателствата на съвременния свят, сред които е и релативизмът, разпростират се широко. Ще задам три от тях, за да дам възможност на автора да се изяви, като разкрие своята гледна точка.

1. Как се обосновава ценността на *етиката на добродетелите* в условия на глобални кризи, когато *доброто* и *злото* често са субективно интерпретирани?
2. Как *стоическата дихотомия на контрола* може да се приложи в съвременния свят на морална несигурност и социални предизвикателства?
3. Какви са възможностите и ограниченията на стоическата философия при справянето със сложни етически дилеми, свързани с модерната реалност, като технологиите и изкуствения интелект?

9. Заключение

Оценката ми за дисертацията като цяло е положителна. Авторът е навлязъл дълбоко в проблемите на темата и се е запознал с голяма част от литература по нея, като същевременно е показал стремеж за собствена интерпретация и решения. Неговият интерес към темата се разгръща и в три научни статии, които е подготвил за публикуване. Той очертава и своите бъдещи планове като анализатор.

Гласувам да се присъди образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.3. Философия (Философия с преподаване на английски език) на Мартин Смит.

15. 01. 2025
София

Подпис:.....
(проф. д-р В. Драмалиева)